

Cuprins

De ce Sanielevici ?	5
O EXISTENȚĂ TUMULTUOASĂ	9
1. Nașterea și anii copilăriei	9
2. Istoria unei dinastii	14
3. Formația intelectuală	16
4. Aproximarea de mișcarea socialistă	22
5. Activitatea publicistică	24
6. Afirmarea zgomotoasă. Curentul nou	27
7. La „Viața românească”	30
8. Studii de antropologie	31
9. În vreme război	34
10. În valurile publicisticii	37
11. Nenorocirile unui intelectual	44
12. Calvarul lui Sanielevici	46
13. Căderea cortinei	48
O OPERĂ COMPLEXĂ	51
I. SCRIITORUL	53
1. Literatura memorialistică	53
2. Publicistul	58
3. Moralistul	73
4. H. Sanielevici, traducător	75
II. OMUL DE ȘTIINȚĂ	79
1. Salahori, meșteri, arhitecți	79
2. Probleme de sociologie	80
3. Economie	82
4. Politologie	84
5. Educație	88
6. Antropologie și paleontologie	89
7. Teorii raseologice	95
8. Păgânism și creștinism. Istoria religiilor	105
9. Istoria artelor și heraldică	107
III. O VARIANTĂ DE CRITICĂ ȘTIINȚIFICĂ	110
1. Critica românească la început de secol XX	110
2. Izvoarele gândirii estetice	111
3. Continuitate și ruptură	113
4. Despre știință și artă	123

5. Critica și istoria literară	125
6. Școli și curente literare. Teoretizări	129
7. Afirmarea ideilor estetice	135
8. Contraziceri ?	140
IV. H. SANIELEVICI, CRITIC LITERAR	143
1. Teoretizări fecunde. Aplicații eronate	143
2. Recenzii și studii critice	158
3. Criterii deterministe în critica lui Sanielevici	167
4. Sanielevici, polemist	174
5. Durabil și efemer în critica lui H. Sanielevici	197
ADEVĂRATUL SANIELEVICI	207
I. Receptarea critică	209
1. Marginalizarea antumă	209
2. Uitarea postumă	219
3. Nevota reabilitării	227
II. SANIELEVICI, PAR LUI MÊME	229
III. Tușă de final	240
BIBLIOGRAFIE	243
A. OPERA	243
B. REFERINTE CRITICE	257

O altă amintire, *Din internare*, interesează mai ales sub aspect autobiografic. Oricât de ficționalizat ar fi textul, informația că în ziua de 17 iulie 1917 a fost arestat are acoperire. Motivul ar fi – susține Sanielevici – articolele pe care le-a publicat sub pseudonim, în octombrie 1914, în care se manifestase critic la adresa Germaniei, preferând modelul francez. Lucru de neiertat pentru o putere în ascensiune, care se considera infailibilă și, evident, nu putea accepta niciun fel de reproșuri.

O idilă este un eseu critic-meditativ asupra cărții lui Romain Rolland, *Pierre și Luce*, pe care Sanielevici o apreciază pentru că întrunește calitățile unei literaturi clasic-moralizatoare, în conformitate cu menirea pe care el o atribuie literaturii. Aici sunt prezentate pe larg subiectul romanului și atitudinea moralizatoare a prozatorului francez.

O alegorie a societății românești, unde succesul îl dă maleabilitatea, este articolul *Doi profesori*, pe care îl pune pe seama relatării unui intelectual. De fapt, textul este un prilej de a pune față în față două tipuri umane: profesorul conservator, dar cinstit, și profesorul cu idei înaintate, lipsit de orice merite. Adeziunea față de primul tip este evidentă, iar dezavuarea celui alt își găsește expresia în ironia dură și plastică din următoarele rânduri: „Când ești de gumă, găsești multe chipuri... Pe studenți îi treci degeaba; pe subalterni, îi lași să facă ce vor, față de cei egali cu tine, te lași mai jos. Ești îndemânatic? Poți simula talent și învățătură. Fiindcă în fiecare știință, trei sferturi din teorii sunt minciuni necontrolabile, iar omul, prin natura lui, e prost, sugestionabil... La sălbatici, vrăjitorul-doctor poartă o tichie cu clopoței. Azi, sunt clopoței morali, care fac același serviciu...”⁴¹

Discutând despre situația învățământului românesc și despre problema salarizării, pe care Sanielevici o consideră esențială, articolul *Situația profesorilor* se dovedește extrem

41 *Ibidem*, p. 45.

de actual. Autorul deplânge atât starea morală, cât și pe aceea materială a școlii, trasând în câteva rânduri postura ingrată a profesorului, silit să țină și patruzeci de ore pe săptămână: „*Profesorul e obosit, grăbit, plin de griji, umilit în fața copiilor noilor îmbogățiți, adesea influențabil la darea notelor și deci lipsit de prestigiu moral. În orașele mici de provincie nivelul învățământului trebuie să fie și mai coborât*”⁴². Soluția pe care o propune pentru ameliorarea situației învățământului este aceeași obsesie a lui Sanielevici: introducerea capitalului străin și punerea în valoare a bogățiilor țării.

Problema va fi reluată în articolul *Situația de azi a profesorilor*, apărut în februarie 1924. Comparând misiunea profesorilor cu aceea a preoților, Sanielevici crede că ei trebuie puși la adăpost de „goana pentru pâine”. Educația i se pare lucrul de căpătâi pentru progresul unei națiuni și, cu argumente luate după modelul școlii germane, cere îmbunătățirea situației profesorilor. Cât de mult a decăzut învățământul românesc reiese din comparația Bucureștiului cu Montmorency-ul: „*Un băiat al meu a urmat un an la o școală primară din Capitală. Era întâiul în clasă și oleacă favorizat de profesor, cu care mă cunosc, și deci menajat și de elevi. Se plângea însă cu spaimă de mășcările grozave pe care le spun la fiecare moment unii din copii și spre sfârșitul anului mă ruga să-l iau de la școală, că nu mai poate răbda de scârbă!... Ce vorbesc băieții la noi, în școala primară și-n gimnaziu, știu și d-ta cetitorule; o știm cu toții!... A urmat apoi băiatul un an la școala primară din Montmorency. Niciodată n-a auzit vreo vorbă proastă sau vreo înjurătură. Și nostim este că directorul însuși mă sfătuiuse să nu-mi dau băiatul la școala comunală, fiindcă atmosfera e acolo prea plebeiană: sunt mai mult copii din popor*”⁴³. Gravitarea

⁴² *Ibidem*, p. 50.

⁴³ H. Sanielevici, *Civilizație*, București, Editura Adevărul, 1929, p. 51.

situației se reflectă și în influența educativă nulă a învățământului asupra copiilor, de vreme ce dascălii nu pot rezista biletețelor și stăruințelor, facilitând promovarea unor „elemente rele”. Numai așa se explică faptul că studenți români au bătut o colegă pe motiv că e evreică și au maltratat mame, ceea ce constituie – pentru autor – o mârșăvie inimaginabilă. Pentru Sanielevici, rolul școlii trebuie să fie educativ, iar din acest punct de vedere ea a dat faliment. Pericolul cel mai mare i se pare a fi tinerii care fug de profesorat (cât de actual!), nemulțumiți de ceea ce li s-ar putea oferi. Pentru a avertiza asupra consecințelor grave ale decăderii învățământului, gazetarul simte nevoia să devină categoric, vorbind despre „funia care a ajuns la par”.

O chestiune înrudită abordează *Soarta intelectualilor noștri*, construit pe două relatări ale unui pictor. Aflat la un dîneu, el se bucură de prețuirea ambasadorului polonez, care se miră că îl vede atât de rar la asemenea manifestări și află cu stupefație că în România artiștii sunt... tolerați. Cealaltă este povestea unui cântăreț de operă celebru care trăiește în două odăi în care abia te poți învârti și se teme ca nu cumva într-o bună zi să greșească în interpretare și să fie silit să se mute la periferia capitalei. Consecvent ideilor sale, Sanielevici pune situația grea a intelectualului român pe seama lipsei de capital străin, afirmând că existența unei burghezii productive va aduce un alt statut și intelectualității.

Nici situația intelectualității germane nu este mai bună după război, iar Sanielevici face observații asupra decăderii claselor mijlocii după pierderea războiului, în *Criza intelectualității germane*, din volumul *Civilizație*, București, Editura Adevărul, 1929. Viața s-a scumpit într-atât încât puțini intelectuali nemți își pot permite să-și întrețină copiii în universități, în vreme ce puterea economică a trecut în mâinile micii burghezii și ale meseriașilor care-și pot permite

luxul de a achiziționa proprietățile aristocrației sau de a merge la teatru.

Una dintre problemele societății românești din perioada interbelică este aceea a statutului femeii. Dacă în urmă cu două-trei decenii o asemenea chestiune nici nu se putea discuta, odată cu deschiderea către Occident și cu pătrunderea ideilor novatoare se simte o acută nevoie de egalizare a celor două sexe și, în consecință, se naște o adevărată dezbatere publică pe această temă. Ca și în alte ocazii, Sanielevici intervine tranșant, în articolul *Drepturile femeii*, arătând că la noi femeia este lipsită de drepturi din prejudecata că ea nu poate face lucruri pe care le face bărbatul. Asemănând problema femeii cu problema țărănească și cu aceea a acordării dreptului de vot pentru toate clasele sociale, Sanielevici arată înapoierea în care ne găsim.

Prin vehemență, nemulțumiri trebuie să fi produs un alt articol critic, *Despre maniere. Reflecțiile unui privitor*, unde Sanielevici înfierează apucăturile claselor sociale în ascensiune, care caută prin orice mijloace să-și însușească modele comportamentale care nu li se potrivesc: „Omul e o ființă ticăloasă. În fața semenului său, el nu se-ntreabă ce folos a adus acesta și va mai aduce obștii, ci se-ntreabă ce pagubă îi poate aduce lui, fie și numai o jignire de amor propriu. De aceea mușunache de salon, dulceag și lingușitor, corect și plăcut damelor, într-un cuvânt «băiat bun», ajunge așa de sus, în paguba tuturor”⁴⁴. Imaginea „mușunachelui de salon” amintește izbitor de ofițerul eminescian din *Scrisoarea IV*, prilejuind o critică aspră a moravurilor. Pledoaria pentru naturalețe și spontaneitate este susținută cu exemple din viața occidentalilor care au renunțat la pedanterie și trăiesc firesc. „Mofturilele aristocraticești” de la noi sunt puse pe seama „prețiozităților greco-feudale”, iar ochiul observatorului

44 *Ibidem*, p. 71.

remarcă o viață specifică secolului al XVIII-lea. Explicația felului de a fi al românilor este formulată printr-o teorie antropologică potrivit căreia forma dolicocefală a capului caracterizează aristocrația (nu doar la noi, ci pretutindeni), semn al regresiei centrilor motorii ca urmare a unui trai lipsit de activitate, de energie, de luptă. De unde mirarea că burghezia sau țărănimea, clase puternice, virile, își iau ca modele chiar aristocrația sleită de virtuți.

În categoria publicisticii culturale intră o altă broșură, apărută la numărul 96 în colecția Biblioteca „Dimineața” a Editurii Adevărul, în 1929. Ea poartă numele *Civilizație și reunește articole publicate în Adevărul literar și artistic*. Primul dintre ele, *O problemă de civilizație*, vizează lipsa obișnuinței românilor de a se spăla. Spre deosebire de occidentali, crescuți într-o religie a sănătății, obișnuiți a se plimba în aer liber, a munci și a se hrăni sănătos, la noi, doar unu la sută dintre oameni au obiceiul a se spăla. Însemnătatea acestei deprinderi este arătată prin compararea organismului uman cu o sobă al cărei coș trebuie curățat regulat pentru buna funcționare. Sanielevici deplânge și lipsa unor băi publice bine întreținute, dar și lipsa apei din școli: „Gravitatea problemei se poate judeca după aceea, că-n București, capitala țării, nu există nici o baie publică pe care un om civilizat trăit în străinătate s-o poată întrebuința fără dezgust; când normal ar fi să găsim în orașul nostru de opt sute de mii de locuitori, douăzeci de băi ca aceea pe care am văzut-o acum zece ani în Germania, într-un orașel de treizeci de mii de locuitori...”⁴⁵

O problemă de igienă abordează și articolul *Există microbi?*, în care Sanielevici combate teoria potrivit căreia ar exista microbi. Dincolo de absurdul ideii, interesează amănuntele despre Bucureștiul interbelic, văzut ca un oraș

45 *Ibidem*, p. 11.

murdar, plin de praf vara și noroios când plouă. Prilej pentru autor de a compara situația jalnică de la noi cu nivelul de civilizație pe care l-a putut observa în orașele din Germania. Pisicile și câinii râioși de pe străzile capitalei capătă proporții apocaliptice, demne de un tablou dantesc, într-o descriere literară, ce amintește de memorialistica lui Constantin Negruzzi din *Negru pe alb*: „*Veniți cu mine prin ulițele care leagă prelungirea Dorobanți de prelungirea Polonă și veți vedea băltoace verzi, dormind – opace și sinistre – la soare; și tot felul de animale moarte... (pisici, câini, cârțițe, guzganii). Toate pisicile și toți câinii pe care i-am zărit pe acolo sunt plini de râie. Numai piele și oase, biete dobitoace se ling și se scarpină neconținut, și-și caută hrana în mormane de gunoaie. N-or fi având râie și oamenii printre care se plimbă aceste dobitoace?... Și ce duhoare, prin mahalalele depărtate, și ce gunoaie, și ce murdărie! O!... Infernul lui Dante!*”⁴⁶ Sanielevici nu se rezumă la a prezenta starea deplorabilă a Bucureștiului, ci face și o critică a formelor fără fond, a luxului occidental și a mizeriei orientale, îndreptându-și atacul împotriva oligarhiei pe care o consideră vinovată pentru viața mizeră a oamenilor. Tonul capătă accente mânioase, rare în publicistica lui Sanielevici, mai degrabă acidă: „*Stați pe un maidan de gunoaie, oligarhilor, și vă închipuiți că n-o să vă ajungă murdăria?!... Când se pornesc molime prin mahala și bat la ușa d-stră, le trimiteți vorbă că nu sunteți acasă?!..*”⁴⁷

Scris în Germania, la citirea unei scrisori a lui Vlahuță către Paul Bujor, în care se deplângea pierderea tradiției și stricarea obiceiurilor rurale, articolul *Sulimanul la țară* constituie un nou prilej pentru a arăta diferențele ce separă satul românesc de cel german. Dacă țaranul neamț muncește de dimineața de la patru până seara la șapte și are tot

46 *Ibidem*, p. 14.

47 *Ibidem*, p. 17.